

## focus@ongewervelden.1

januari 2009

### 1<sup>ste</sup> focus@ongewervelden 2009

Voor 2009 willen we jullie naast de traditionele wensen van GELUK, VREDE en GEZONDHEID ook een overvloed aan TIJD wensen. Tijd om zich vragen te stellen en naar het antwoord te zoeken, tijd om kennis op te doen en deze door te geven. Ook tijd om zich te verwonderen, stil te staan, te rusten en te genieten. Tijd om te leven. Wij beloven jullie alvast, ook in 2009, langs de maandelijkse focus@ informatie i.v.m. invertebraten door te geven. *Veel* toegestuurde informatie zal resulteren in een goedgevulde nieuwsbrief. We rekenen op jullie input!

Zijn de meeste ongewervelden in de winter wat minder actief, de Rode paardenanemoon bijvoorbeeld is ook in januari te vinden op de golfbrekers van de Vlaamse kust. Is het daarom dat we haar kozen als Dier van deze Maand?

Volgende thema's komen aan bod:

- **Dier van de Maand: De Rode paardenanemoon (*Actinia equina*)**
- **Klimaatverandering bedreigt Vlaamse vlinders**
- **Insectendeterminatie-avonden in Limburg**
- **Jaarprogramma poelenwerkgroep 2009**
- **Oprukkende plaagmier bedreiging voor planten?**
- **De activiteitenkalender**
- **Varia**

### Dier van de maand: De Rode paardenanemoon (*Actinia equina*)

Tekst : Marc Zwertvaegher



Foto : Hugo Ollieuz



Foto : Johan Rysselaere

De Rode Paardenanemoon (*Actinia equina*) is een **holtedier** (*Coelenterata*), een **neteldier** (*Cnidaria*) en een **bloemdier** (*Anthozoa*). Hieronder een poging om de taxonomie en de betekenis van die mooie en tot de verbeelding sprekende namen uit te leggen. Een Rode paardenanemoon is in feite een holte (maagzak) welke omsloten wordt door een wand en waarvan er zich op de bovenkant een opening bevindt (mond). Daarom wordt de naam holtedier gebruikt. Holtedier bevat naast de stam van de neteldieren ook de stam der ribkwallen.

De maagzak wordt in de lengte verdeeld in compartimenten, welke gevuld zijn met een vloeistof die dient voor het transport van de voedingsstoffen en de zuurstof. De mond is dus tevens de anus. Rond de mond staat er een krans van tentakels met daarop netelcellen, vandaar de naam neteldier.

De Ribkwallen, de andere stam der holtedieren, hebben kleefcellen. De stam neteldier bevat onder andere de klasse der kwallen en de klasse der bloemdieren, ook wel bloempoliepen genoemd.

Met deze netelcellen kan de Rode paardenanemoon plankton of kleine prooidieren vangen. Bij aanraking van de netelcellen schieten er kleine harpoentjes uit en het zuur van de netelcel verlamt de prooi.

Deze wordt dan door de tentakels naar de mond gewerkt en door de maagzak verteerd. De Rode paardenanemoon heeft ook nog een voet om zich mee te verplaatsen en zich aan de ondergrond vast te houden.

De naam bloemdieren is te danken aan de gekleurde kransen tentakels, welke hen op onderwaterbloemen doen lijken.

Alhoewel de zeeanemoon ons doet denken aan tropische wateren, komen er in de **Noordzee** een 10-tal soorten zeeanemonen voor.

De bekendste is de Rode paardenanemoon omdat deze zich in de getijdenzone bevindt en dus bij laagwater te vinden is. Deze zeeanemoon hecht zich aan stenen (golfbrekers) of hout (staketsels) en trekt zich bij het droogvallen (dalend tij) helemaal in zichzelf terug zodat alleen een wijnrood slijmerig bolletje te zien is. Niets doet dan nog denken aan de mooie tropische bloemdieren van de tv-documentaires.

Op de eerste foto zijn er vast aan de drooggevallen stenen van een golfbreker een zestal van deze roodbruine slijmerige bolletjes te zien.

Door langs een golfbreker te speuren en speciaal te letten op de plaatsen waar er grote stenen zijn weggeslagen en er zeewater is blijven staan kan je soms een Rode paardenanemoon met open tentakels zien. Als er onvoldoende beweging in het zeewater is zal ook deze anemoon zich weldra sluiten.

Op de tweede foto is een open Rode paardenanemoon te zien. Let ook op de blauwe blaasjes (acraghi) onder de tentakels. Deze acraghi zijn gevuld met netelkapsels en dienen voor de verdediging. Wanneer een andere anemoon te dicht bij komt kunnen ze uitgestulpt worden en wordt er een territoriumstrijd aangegaan.

De voortplanting gebeurt zowel geslachtelijk als ongeslachtelijk.

Als de Rode paardenanemonen elkaar hebben bevrucht ontwikkelen de larven zich in het lichaam van het moederdier tot zij door haar worden uitgebraakt. Op dat moment zien zij er al uit als volledige, maar piepkleine, anemoontjes.

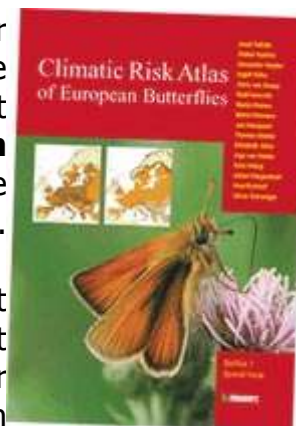
De ongeslachtelijke voortplanting gebeurt door dwarsdeling, afscheuren of knopvorming. Het gesplitste deel vormt een nieuw individu. Het regenererend vermogen is bij zeeanemonen sterk ontwikkeld.

Als voornaamste vijanden heeft de Paardenanemoon enkele vissoorten o.a. schol en kabeljauw, welke zich blijkbaar niet storen aan de netelcellen.

## Klimaatverandering bedreigt Vlaamse vlinders

Bron: Belga

Van de 49 vlindersoorten die in Vlaanderen voorkomen, zouden er de komende tijd een aantal kunnen verdwijnen wegens de klimaatverandering en de stijgende temperaturen. Dat meldt **Natuurpunt** op basis van de **Climatic Risk Atlas of European Butterflies**. Europese vlindersoorten zien door het wijzigende klimaat de voor hen geschikte biotoop oprukken naar het noorden.



Tegen 2080 zal de gemiddelde temperatuur in Europa met 2,5 tot 4,1 graden gestegen zijn. Daardoor zou tot 95 procent van het verspreidingsgebied van 70 vlindersoorten te warm worden om er nog te overleven. "De gebieden waar die vlinders wel nog kunnen voorkomen vind je dan verder in het noorden. In theorie zouden de vlinders dus mee kunnen verhuizen, maar zo eenvoudig is het niet altijd. We verwachten dat die verhuis wel zal lukken voor grotere soorten die ver kunnen vliegen, maar heel wat vlinders vliegen slechts enkele honderden meters", legt Wouter Vanreusel van Vlinderwerkgroep Natuurpunt uit.

"Vlinders hebben bovendien meer nodig dan enkel het geschikte klimaat", benadrukt hij nog. "Het leefmilieu moet goed zijn, ze moeten een koude winter kunnen overleven, er liggen steden of industriegebieden op hun weg naar het noorden. We pleiten daarom voor verbinding tussen grotere eenheden natuur". Volgens de Climate Risk Atlas auteurs is een ingrijpende klimaatverandering onvermijdelijk en hangt de graad van biodiversiteitverlies alleen nog af van hoe snel we reageren op deze nieuwe bedreiging. Het aantal vlinders is al enorm teruggelopen in Europa na jaren van habitatverlies en veranderende bos- landbouwpraktijken, luidt het.

De gevolgen van de klimaatverandering zijn nu al merkbaar in onze streken, zegt Natuurpunt nog. Zo maakt de vroeger algemene, kleine vos nu nog minder dan 1 procent van alle dagvlinderwaarnemingen uit. En slechts 8 procent van alle deelnemers aan de jaarlijkse tuinvlindertelling zag nog een citroenvlinder in zijn tuin.

De Climatic Risk Atlas of European Butterflies bekijkt het effect van klimaatverandering op de verspreiding van dagvlinders. Het boek is gebaseerd op het werk van **tientallen wetenschappers uit heel Europa**. Zij hebben modellen van klimaatverandering toegepast op data verzameld door tienduizenden vrijwilligers.

## Insectendeterminatie-avonden in Limburg

De insectendeterminatie-avonden zijn een initiatief van **Natuurpunt Educatie** in samenwerking met de **werkgroep ongewervelden van LIKONA** om geïnteresseerden kennis te laten maken met het determineren van insecten die in het veld niet of zeer moeilijk te determineren zijn. Stereomicroscopen (binoculaires) zijn daarbij onmisbaar en zullen ter plaatse aanwezig zijn.

Wie wil kan zelf gevangen insecten meenemen, maar er worden ook dieren (afhankelijk van lopende inventarisaties/projecten) voorzien.

Voor verscheidene insecten- en andere ongewerveldenfamilies zoals zweefvliegen, roofvliegen, loopkevers, boom- en bodemwantsen, pissebedden, ... zijn (vrijwillige en professionele) begeleiders aanwezig.

De avonden vinden plaats in **bijen- en insectencentrum De Lieteberg**, Zuurbroekstraat 16, 3690 Zutendaal.

Om het centrum te bereiken ga je vanaf de kerk van Zutendaal richting Gellik. Na 1 km sla je rechtsaf de Zuurbroekstraat in en van daar volg je de bewegwijzering.

Alle geïnteresseerden zijn welkom op volgende data, **telkens van 19 tot 22u**:

Ruwe planning:

- 19 tot 20u00 à 20u30: voordracht of terreinexcursie
- korte mededeling: oproepen, nieuwe soorten, weetjes, raadsel foto's, ...
- 20u30 à 21u30 tot 22u: beestjes determineren of praktijksessie (buiten)

- \* Zaterdag **17 januari** 2009: Likona-kontaktdag, 9u00 LUC Diepenbeek
- \* Woensdag **11 februari** 2009: inleiding tot de insectenorden
- \* Donderdag **12 maart** 2009: insecten vangen en prepareren
- \* Woensdag **22 april** 2009: inventariseren met GPS-PDA (Luc Crevecoeur)
- \* Donderdag **21 mei** 2009: de wondere wereld van insecten (start nationale insectenweek)
- \* Woensdag **10 juni** 2009: onze dagvlinders
- \* Donderdag **9 juli** 2009: onze libellen
- \* Woensdag **12 augustus** 2009: onze sprinkhanen
- \* Donderdag **10 september** 2009: zweefvliegen
- \* Woensdag **7 oktober** 2009: week van het bos: dood-hout kevers (Luc Crevecoeur)
- \* Donderdag **12 november** 2009: slakken (Thomas Lemmens)
- \* Woensdag **9 december** 2009: jaarsluiting met de voornaamste resultaten (Luc Crevecoeur)

Meer info: Nobby Thys 014/47.29.53 of [Nobby.Thys@natuurpunt.be](mailto:Nobby.Thys@natuurpunt.be)

## Jaarprogramma poelenwerkgroep 2009

### OPGELET!

Van de poelenwerkgroep kregen we enkele wijzigingen in het jaarprogramma. Daarom het volledige programma opnieuw met wijzigingen in het groen.

### Vrijdag 30 januari 2009

**1<sup>ste</sup> keer Metingen** in het veld en nemen van monsters

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14u

### Zaterdag 31 januari 2009

**Analyses watermonsters**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 9u tot 13u

## **Wo. 28 januari 2009 – wo. 4 februari – wo. 11 februari**

### **Initiatie cursus microscopie** om 19u30 tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 19u30 tot 22u

Inschrijven verplicht 6€, slechts 12 plaatsen

## **Woensdag 25 maart 2009**

### **a) 1<sup>ste</sup> maal Bemonsteren** Snepkensvijver deel 1 (kwelzone + uitstroom)

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14u

### **b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19 u tot 22 u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

## **Zaterdag 18 april 2009**

### **a) 2<sup>de</sup> keer Metingen** in het veld, nemen van monsters én **inventarisatie** van de voorjaarsbloeiërs

Afspraak : Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 9u

### **b) Analyses watermonsters**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 13u tot 17u

## **Woensdag 22 april 2009**

### **a) 1<sup>ste</sup> maal Bemonsteren** **Herselt poel Kwarekken 686a**

Afspraak: **Hoek Zoerleberg – Broekstraat Westerlo** om 14u

### **b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19 u tot 22 u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

## **Woensdag 20 mei 2009**

### **a) 1<sup>ste</sup> maal Bemonsteren** Snepkensvijver deel 2 (middendeel)

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14 u

### **b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19u tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

## **Woensdag 24 juni 2009**

### **a) 2<sup>de</sup> maal Bemonsteren** **Herselt poel Kwarekken 686a**

Afspraak: **Hoek Zoerleberg – Broekstraat Westerlo om 14 uur**

### **b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19u tot 22u

Afspraak : Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

## **Woensdag 8 juli 2009**

### **a) 2<sup>de</sup> maal Bemonsteren** Snepkensvijver deel 1 (kwelzone + uitstroom)

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14u

### **b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19u tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

## **Zaterdag, 18 juli 2009**

### **Planteninventarisatie** Snepkensvijver

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 9 uur

## **Zaterdag, 25 juli 2009**

### **a) 3<sup>de</sup> keer Metingen** in het veld en nemen van monsters

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 9u

### **b) Analyses watermonsters**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 13u tot 17u

### **Woensdag 12 augustus 2009**

**a) 2<sup>de</sup> maal Bemonsteren** Snepkensvijver deel 2 (middendeel)

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14u

**b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19 uur tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

### **Zaterdag 29 augustus 2009**

**Planteninventarisatie Herselt poel Kwarekken 686a**

Afspraak: **Hoek Zoerleberg – Broekstraat Westerlo** om 9u

### **Woensdag 9 september 2009**

**a) 3<sup>de</sup> maal Bemonsteren** Snepkensvijver deel 1 (kwelzone + uitstroom)

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14u

**b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19u tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

### **Woensdag 30 september 2009 Westerlo**

**a) 3<sup>de</sup> maal Bemonsteren Herselt poel Kwarekken 686a**

Afspraak: **Hoek Zoerleberg – Broekstraat Westerlo** om 14u

**b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19u tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

### **Woensdag 14 oktober 2009**

**a) 3<sup>de</sup> maal Bemonsteren** Snepkensvijver deel 2 (middendeel)

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 14u

**b) Determinatie waterdiertjes** vanaf 19 uur tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

### **Zaterdag 24 oktober 2009**

**a) 4<sup>de</sup> keer Metingen** in het veld en nemen van monsters

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 9 uur

**b) Analyses watermonsters**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 13u tot 17u

### **Woensdag 28 oktober 2009**

**Evaluatie- en planningsvergadering** (werkjaar en tentoonstelling) om 20 u tot 22u

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200

### **Woensdag 18 november 2009**

**Bespreking wateranalyses**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen Lichtaartseweg 200 om 19.30 tot 22u

**Inlichtingen:** Eric Stoffelen tel. 011-21 56 50 of [ericstoffelen@skynet.be](mailto:ericstoffelen@skynet.be)

## **Oprukkende plaagmier bedreiging voor planten?**

**Bron: Het Laatste Nieuws**

*Op de website van Het Laatste Nieuws stond op 4 december 2008 een tekst over de plaagmier. Voor deze focus@ongewervelden heeft **Wouter Dekoninck**, wetenschappelijk medewerker aan KBIN, deze tekst gescreend en enkele toevoegingen / verbeteringen aangebracht.*

Wetenschappers waarschuwen voor een mierensoort die oprukt in Europa en er alle inheemse verwanten verdrijft. Waar ze zich vestigt, neemt het aantal mieren met 10 tot 100 keer toe. Daardoor kan ze ernstige schade toebrengen aan planten en in gebouwen. De beestjes hebben zelfs al kortsluiting veroorzaakt in huizen. In België is de plaagmier, zoals ze hier sinds de ontdekking in 2002 wordt genoemd, al opgedoken in Gent en in de Luikse gemeente Flémalle.

De plaagmier is vermoedelijk afkomstig uit Turkije, maar zeker is dat nog niet. Voor de wetenschap was de soort onbekend totdat ze in 1990 in de Hongaarse hoofdstad Boedapest werd ontdekt. Het geelbruine diertje is slechts 3 millimeter groot en alleen onder een microscoop te onderscheiden van nauw verwante soorten - waardoor ze zo lang onopgemerkt bleef.

Het sociale leven van het beestje verschilt echter grondig van dat bij inheemse mieren. Die leven in eerder beperkte kolonies met één koningin - het wijfje dat voor de voortplanting zorgt - en dulden geen soortgenoten uit naburige nesten. Bij de plaagmier schakelen verschillende nesten aaneen tot superkolonies die tientallen koninginnen kunnen tellen, wat voor een veel snellere toename zorgt. Eén nest kan zich makkelijk over tien tot twintig meter uitstrekken en een volledige superkolonie beslaat soms meerdere m<sup>2</sup>.

Intussen zijn ook al waarnemingen gedaan in Bulgarije, Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Roemenië en Spanje. Zelfs op de Canarische Eilanden komt ze voor. Vermoed wordt dat het insect is verspreid via transporten van planten en potgrond, wat meteen de eerste Vlaamse vindplaats verklaart. In 2002 werd de plaagmier immers ontdekt in de botanische tuin van de Universiteit Gent en het aanpalende Citadelpark. Controle in oudere insectencollecties wees daarop uit dat de plaagmier daar al minstens 20 jaar voorkomt. Mogelijks is de soort in het Citadelpark terecht gekomen tijdens de Gentse Floraliën, die tijdens de jaren 70 in het congresgebouw doorgingen.

Kort na haar ontdekking in België werden er ook vier exemplaren ontdekt in een fruitkistje dat vanuit het zuiden van Frankrijk in een Brugse biowinkel terecht kwam. Maar daar heeft de mierensoort zich niet gevestigd. De enige andere plaats in ons land waar dat voorlopig wel is gebeurd, is in de Luikse gemeente Flémalle.

Omdat de plaagmier, zoals veel andere soorten, bladluizen beschermt en onderhoudt om zich met hun suikerachtige afscheidingen te voeden - ietwat vergelijkbaar met veeteelt bij mensen - kan hun grote aantal gepaard gaan met zware schade aan de plantengroei.

In Frankrijk zijn ook al problemen gemeld met plaagmieren die in zo grote getale in huizen opdoken, dat ze elektrische leidingen vernielden en kortsluiting veroorzaakten. Eén voordeel heeft de plaagmier wel: terwijl ze bijzonder agressief is tegenover andere mierensoorten (ze zal eerder veel sneller voedselbronnen aanspreken en nestplaatsen innemen, agressie op zich wordt zelden waargenomen, het is vooral het grote aantal en biomassa die ze zo succesvol maakt), levert ze mensen geen pijnlijke beten op. (KS)

## Activiteitenkalender

### **15 januari 2009**

Ronse

#### **Verwerking gegevens Paddenbroek**

Afspraak: De Woeste Hoogte, Hotondstraat 2, 9600 Ronse 19u30 - 22u30  
Organisatie: NP Lampyris, invertebratenwerkgroep Vlaamse Ardennen *plus*  
Info: Anne Fobert 055/ 21.01.37 of [lampyris@telenet.be](mailto:lampyris@telenet.be)

### **17 januari 2009**

Hasselt

#### **LIKONA-Studiedag**

Afspraak: Universiteit Hasselt, campus Diepenbeek Agoralaan, gebouw D van 8u45 tot 16u45  
Organisatie: Likona  
Info: Nobby Thys 014/ 47.29.55 of [nobby.thys@natuurpunt.be](mailto:nobby.thys@natuurpunt.be)

### **29 januari 2009**

Ronse

#### **Voorstelling rapport Paddenbroek**

Afspraak: De Woeste Hoogte, Hotondstraat 2, 9600 Ronse 19u30 - 22u30  
Organisatie: NP Lampyris, invertebratenwerkgroep Vlaamse Ardennen *plus*  
Info: Anne Fobert 055/ 21.01.37 of [lampyris@telenet.be](mailto:lampyris@telenet.be)

### **30 januari 2009**

Olen

#### **1 ste keer metingen in 't veld en nemen van monsters**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200 om 14u00  
Organisatie: NP Dubbelloof, werkgroep waterleven  
Info: Erik Stoffelen 011/ 21.65.50 of [ericstoffelen@skynet.be](mailto:ericstoffelen@skynet.be)

### **31 januari 2009**

Olen

#### **Analyses watermonsters**

Afspraak: Pastorie St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200 om 9u00 – 13u00.  
Organisatie: NP Dubbelloof, werkgroep waterleven  
Info: Erik Stoffelen 011/ 21.65.50 of [ericstoffelen@skynet.be](mailto:ericstoffelen@skynet.be)

## Varia

Wil je de focus@ongewervelden in de toekomst *niet meer* ontvangen, geef dan jouw naam en e-mailadres door op ons **contactadres: [focus.ongewervelden@telenet.be](mailto:focus.ongewervelden@telenet.be)**  
Je kan op dit adres ook terecht voor het doorgeven van gegevens van andere geïnteresseerden, mededelingen en teksten voor de volgende focus, vragen en suggesties...

De lijst met namen waar je waarnemingsgegevens naar toe kunt sturen is te vinden op:

<http://www.lampyris.be/waarnemingen.htm>

Voor alle andere taxonomische groepen: één adres: [www.waarnemingen.be](http://www.waarnemingen.be)

**Dank voor het lezen en tot de volgende keer.**